

KHK'LARIN TÜRKİYE'DEKİ MİRASINA İLİŞKİN BİLGİ NOTU¹

1. İHD'nin Hüsnü Öndül'ün "Olağanüstü KHK'lar ve Türkiye'de İnsan Haklarına Etkileri" raporuna dayanmaktadır.

1. GİRİŞ

Türkiye, OHAL'in 2018 yılında resmen kaldırılmasına rağmen, 15 Temmuz 2016'daki başarısız darbe girişimi sonrasında çıkarılan OHAL KHK'ları ile demokrasi ve temel hak ve özgürlükler üzerindeki kısıtlamalarla boğuşuyor. 20 Temmuz 2016'da Hükümet, 3 aylık bir süre için OHAL ilan etti ve AİHS ve ICCPR'deki (Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi) istisnalara ilişkin bildirimlerini ilettili.² OHAL ilanının Parlamento tarafından onaylanmasının ardından, 20 Temmuz rejimi olarak da adlandırılan OHAL KHK rejimi başladı. Bu dönemde, OHAL KHK'larını kullanarak, OHAL gereklilikleri dışında kalan alanlar da dâhil olmak üzere çeşitli konularda Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) hükümeti ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'a sınırsız yetki verildi. OHAL, ilkinden sonra 7 kez uzatıldı ve 18 Temmuz 2018'de sona erdi.

Bu bilgi notu, olağanüstü hal kararnamelerinin yasallığı, temyiz süreci ve etkileri konusundaki endişeleri insan hakları ihlallerine odaklanarak tartışıyor.

2. 'Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi Türkiye: Madde 4 (3) uyarınca bildirim', 21 Temmuz 2016. Hükümet, BM'ye toplam 13 maddeye ilişkin istisnaları bildirmiştir: "ihlal halinde etkili başvuru hakkı" (Madde 2), kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı (Madde 9), özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerin hakları (Madde 10), dolaşım özgürlüğü (Madde 12), yabancı uyrukluların sınır dışı edilmesine karşı usul güvenceleri (13. madde), ifade özgürlüğü (19. madde), toplanma özgürlüğü (21. madde), örgütlenme özgürlüğü (22. madde), siyasi haklar (25. madde), kanun önünde eşitlik (26. madde), azınlık haklarının korunması (Madde 27)

2.OLAĞANÜSTÜ HAL KANUN HÜKMÜNDE KARARNAMELER: MEVCUT ANAYASAL NORMLARIN KADEMELİ OLARAK ORTADAN KALDIRILMASI

OHAL sırasında toplam 32 olağanüstü hal kararnamesi çıkarılmıştır. Kararnamelerin çıkarılması sırasında anayasal prosedürler sıklıkla görmezden gelinmiştir. Bazı milletvekillerinin kararnamelerin hukuka uygunluğunun incelenmesi amacıyla Anayasa Mahkemesine başvurmasına rağmen, OHAL sırasında yetkisizlik gerekçesiyle başvurular reddedilmiş ve Mahkeme acil durumun gerekliliklerine vurgu yaparak, olağanüstü hal kararnamelerinin yargı denetimine tabi olmadığına hükmetmiştir. Venedik Komisyonu ve Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, kanun hükmünde kararnameleri belirli bir ölçüde keyfiliğe yol açtığı ve hukukun üstünlüğünü ortadan kaldırdığı için eleştirmiştir.

OHAL Kararnamelerinin bazıları, OHAL ile sınırlı olmayacak önlemleri içeriyordu: Bireylere yönelik önlemler (kamu görevinden ömür boyu ihraç, mesleki lisansların iptali, rütbe indirimi, savaş madalyalarının geri alınması, mal varlıklarına el konulması, yurtdışına seyahat yasağı ve pasaport iptali ve sosyal güvenliğin iptali), kuruluşlara ilişkin tedbirler (kapatma, malvarlığına el konulması ve kayyum atanması) ve düzenleyici tedbirler (yeni mevzuat veya mevcut mevzuatta değişiklikler).

Terörle Mücadele Kanunu, Hâkimler ve Savcılar Kanunu, Hukuk Muhakemeleri Kanunu,

Askeri Kanun, Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu, Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Kanunu, Güvenlik Teşkilatı Kanunu, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Türk Ticaret Kanunu, Yüksek Öğrenim Kanunu dâhil olmak üzere birçok kanunda önemli değişiklikler yapıldı. Kararnameler, çok amaçlı bir mevzuat görevi görmüş ve üniversitelerde rektör seçimlerinin kaldırılması, sivil toplum kuruluşlarının, okulların, üniversitelerin ve medyanın kapatılması gibi OHAL yönetimiyle mutlaka bağlantısı olmayan konuları düzenlemiştir.

OHAL'in ilanının ardından bir yıldan kısa bir süre içinde 16 Nisan 2017'de anayasa referandumu yapıldı. Devam eden OHAL demokratik bir tartışmaya izin vermiyordu. Değişiklikler küçük bir farkla onaylandı ve nevi şahsına münhasır bir cumhurbaşkanlığı hükümetine geçiş gerçekleşti. Hem AKPM (Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi) hem de AGİT (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı), kampanya döneminin adaletsizliğini ve Yüksek Seçim Kurulu'nun 1,5 milyon mühürsüz oy pusulasının geçerli sayılmasına ilişkin 560 sayılı 16 Nisan 2017 tarihli kararını eleştirdi. AKPM, ülkedeki insan haklarına, demokrasiye ve hukukun üstünlüğüne saygı konusundaki ciddi endişeleri nedeniyle Türkiye'ye ilişkin izleme sürecini yeniden başlattı.

Olağanüstü hal KHK'ları ve anayasa değişiklikleri, denetim ve dengeli ve hukukun üstünlüğünü zedeleyerek devlet erkleri arasındaki ilişkileri kökten değiştirmiştir. OHAL 18 Temmuz 2018'de kaldırılmış olmasına rağmen, hâkim kararıyla gözaltı süresinin toplam 12 güne uzatılması veya valilere yeni tanınan toplantı ve gösteri yürüyüşlerini süre sınırlaması olmaksızın kısıtlama ve yasaklama yetkisi verilmesi gibi olağanüstü hal tedbirleri 25 Temmuz 2018 tarih ve 7145 sayılı Kanun ile başlangıçta 3 yıl süreyle kalıcı hale getirilmiştir. Başarısız darbe girişiminin faillerini adalet önüne çıkarmaya yönelik tedbirler, hem Anayasa'da hem de uluslararası hukukta olağanüstü hallerde

temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasına yönelik sınırlamalara rağmen, muhalif görüşleri susturmak ve sivil toplumu hedef almak için araçsallaştırıldı. Hükümet, olağanüstü hal önlemlerinin gerekli ve orantılı olduğunu kanıtlayamadı ve bu kaçınılmaz olarak hukukun üstünlüğünün erozyona uğramasına yol açtı. Kararnameler yargının ve Meclis'in rolünü baltalayan bir ortam yarattı. Adil yargılanma ve ifade özgürlüğü hakları da dâhil olmak üzere temel bireysel hak ve özgürlüklerin korunmasına ilişkin devletin yükümlülüğü ile uyumlu olmayan yeni bir içtihat ortaya çıktı.

BAŞARISIZ DARBE GİRİŞİMİNİN FAİLLERİNİ ADALET ÖNÜNE ÇIKARMAYA YÖNELİK TEDBİRLER, EN NİHAYETİNDE, MUHALİF GÖRÜŞLERİ SUSTURMAK VE SİVİL TOPLUMU HEDEF ALMAK İÇİN ARAÇSALLAŞTIRILDI.

Olağanüstü Hal Tedbirlerine İlişkin Gerçekler ve Sayılar (İnsan Hakları Ortak Platformu (İHOP) 'Türkiye'de Olağanüstü Hal: Güncellenmiş Durum Raporu' ve OHCHR'nin (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği) Türkiye'nin Güneydoğusu' üzerine bir güncellemeyi de içeren 'Olağanüstü Halin Türkiye'de İnsan Haklarına Etkisine İlişkin Raporuna dayanmaktadır.

EN AZ
130,000
KAMU
GÖREVLİSİ
İHRAÇ EDİLDİ.

Kararnamelere ekli listelerde adı geçen
107,944
KİŞİ TUTUKLANDI.
Aralık 2017 sonu itibariyle
159,506
KİŞİ TUTUKLANDI.

Soruşturma veya kovuşturma açılan tüm
ŞAHISLARIN ve EŞLERİNİN
PASAPORTLARINA
EL KONULDU.
Yetkililere, yurt dışında kalan soruşturma altındaki kişilerin
VATANDAŞLIKLARINI
İPTAL ETME YETKİSİ
VERİLDİ.

22,474
KİŞİNİN LİSANSLARI
İPTAL EDİLDİ

Eğitim sektörü, öğretmenlerin ve akademisyenlerin toplu işten çıkarılmasından büyük ölçüde etkilenmiştir.

22.474 KİŞİNİN
ÖĞRETMENLİK LİSANSLARI
İPTAL EDİLEREK ÖZEL
OKULLARDA ÇALIŞMALARINI DA
ENGELLENDİ.

HÂKİMLER VE SAVCILAR
YÜKSEK KURULU'NUN
KARARNEMELERİYLE

4.200'DEN
FAZLA

HÂKİM
VE SAVCI İHRAÇ EDİLDİ.

Anayasa Mahkemesi iki üyesini ve 37 DİĞER PERSONELİNİ görevden aldı. Toplu görevden alma ve uzaklaştırmaların yargı mensuplarına tanınan güvencelere rağmen büyük ölçüde keyfi ve denetimsiz olması, yargının bir bütün olarak zayıflamasına ve etkisiz kalmasına neden olmuştur.

570

AVUKAT TUTUKLANDI
1480'i yargılandı ve **79'u** uzun süreli hapis cezasına çarptırıldı.

2017'DE
ARALARINDA
ÇOK SAYIDA KÜRT
YANLISI web sitesi ve uydu TV'nin de bulunduğu

100.000'DEN
FAZLA WEB SİTESİ
ENGELLENDİ.

166 MEDYA kuruluşu tasfiye edildi ve varlıklarına tazminatsız el konuldu. **300'DEN**
FAZLA GAZETECİ
TUTUKLANDI VE
GÖZALTINA ALINDI.

1,431
DİRNEK VE
145 VAKIF KALICI
OLARAK KAPATILDI.

3. OHAL İŞLEMLERİNİ İNCELEME KOMİSYONU: GECİKMİŞ ADALET, ADALET DEĞİLDİR.

Avrupa Konseyi ve Venedik Komisyonunun, “kamu görevlilerinin görevden alınmasına ilişkin bireysel davaları ve diğer ilgili önlemleri incelemekle görevli geçici bir organ”³, oluşturulmasına ilişkin tavsiyeleri doğrultusunda, Olağanüstü Hal İşlemlerini Soruşturma Komisyonu 23 Ocak 2017 tarihinde 685 sayılı KHK ile kurulmuştur. Tavsiyelerde, organın bağımsız, tarafsız olması ve başvuruları eski durumuna getirme ve tazminat sağlama yetkisine sahip olması bekleniyordu ve komisyonun kararları müteakip yargı denetimine tabi olacaktı. İnceleme Komisyonuna, şahısların (kamu görevinden ihraç, üniversite öğrencilerinin ihraç edilmesi, emekli personelin kadrolarının iptali) ve tasfiye davalarının (tüzel kişilerin, medya kuruluşlarının, STK’ların, sendikaların vb. kapatılması) incelenmesi için iki yıllık bir süre verildi. İhraç kararları, Ankara’daki belirlenmiş idari mahkemelerde temyize tabidir. İhraç edilen hâkim ve savcılar için Danıştay’a başvurulabilir.

İnceleme Komisyonu, kuruluşundan ancak 6 ay sonra çalışmaya başlayabildi ve ilk kararlarını Ocak 2018’de açıkladı. AİHM’nin 2017’de, henüz Komisyon başvuruları kabul etmeye başlamadan önce verdiği kabul edilemezlik kararı (Köksal/Türkiye), Komisyon’un etkili bir iç hukuk yolu olarak onaylanması işlevi gördü ve birçok kişinin uzun yıllar AİHM’e gitmesini engelledi. Komisyonun 2021 Raporuna göre komisyona 126.783 başvuru yapıldı ve Komisyon 120.703 karar verdi

120,703
KARAR

16,060

KABUL EDİLEBİLİR BULUNDU

104,643
REDDEDİLDİ.

(16.060 kabul edilebilir bulundu, 104.643 reddedildi). Komisyon, gizli tanık ifadeleri ve istihbarat bilgileri gibi sübjektif ve hukuki olmayan gerekçelere dayanarak çok sayıda başvuruyu reddetti. Komisyon üyelerinin iş yükü, etkinliği ve atanma ve görevden alınma prosedürleri endişe yaratmaktadır.

İnceleme sürecinin yavaş ilerlemesi nedeniyle, Komisyonun yetkisi ve görev süresi sonuncusu 22 Ocak 2022’de olmak üzere üç kez uzatıldı. Ancak Komisyonun beş yıllık faaliyetinden sonra, komisyonun etkili bir onarım sağlayamayacağı ve bunun yerine temyiz tüm aşamalarındaki birikme nedeniyle tüm yerel prosedürler tükenene kadar on yıldan fazla sürebilecek büyük bir adalet gecikmesi yaratacağı açıkça görülmektedir.

3. ‘667 – 676 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnameler Hakkında Venedik Komisyonu Görüşü CDL- AD (2016) 037’, Aralık 2016.

4. SİVİL TOPLUM, İN-SAN HAKLARI VE DEMOKRASİ ÜZE-RİNDE BASKI

OHAL KHK'larının getirdiği çok sayıda keyfi karar ve önlem, pek çok kişinin yaşamını derinden etkilemektedir ve bu durumun Türkiye'de sivil toplum, insan hakları ve demokrasi üzerinde uzun vadeli etkileri olması olasıdır.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARI

Kanun hükmünde kararnamelelerin başarısız darbeyi planlayanları hedef aldığı söylene de, muhalif grupları sindirmek ve susturmak için kapsam genişletildi. İnsan hakları örgütleri, çocuk hakları örgütleri, kadınlar ve ulaşılması zor nüfuslar için çalışan örgütler de dâhil olmak üzere birçok sivil toplum örgütü kapatıldı. İnsan hakları savunucuları gözaltına alındı ve yargılandı. Terörle mücadele yasaları da dâhil olmak üzere ceza adalet sisteminin kötüye kullanılması, sivil toplum üzerinde caydırıcı bir etki yaptı. Eren Keskin, Şebnem Korur Fincancı, Öztürk Türkođan, Murat Çelikkan, Türk Tabipleri Birliđi Merkez Konseyi, Çağdaş Hukukçular Derneđi'nden avukatlar, Ömer Faruk Gergerliođlu ve Raci Bilici; Osman Kavala ve Gezi Parkı Davası; ve Büyükada Davası adli tacizin en güncel örneklerinden bazılarıdır.

OHAL sırasında ve sonrasında toplanma ve ifade özgürlüğü de engellenmiştir. Bunun en önemli örneği Ankara ve İstanbul'da LGBTİ+ faaliyetlerine yönelik genel yasaklardır. Ankara'daki genel yasak, uzun bir hukuk mücadelesinin ardından nihayet mahkeme kararıyla kaldırılmıştır ama İstanbul Onur Yürüyüşleri hâlâ yasaktır. Bir diğeri de Cumartesi Anneleri'nin on yıllardır İstanbul'un Galatasaray Meydanı'nda sürdürdükleri, sevdiklerinin zorla kaybedilmelerini

ve siyasi cinayetlerini protesto eden haftalık barışçıl nöbetleridir. Cumartesi Anneleri'nin, Ağustos 2018'deki 700. nöbetinden bu yana Galatasaray Meydanı'nı kullanmalarına artık izin verilmiyor ve yargılanıyorlar.

SENDİKALAR

Sendika yöneticileri ve sendika faaliyetlerine aktif olarak katılan üyeler hedef alındı ve işten çıkarıldı. Ücret ve kıdem tazminatı alacakları ödenmedi. Bu ihraçlar caydırıcı bir etki yarattı ve sendikalardan toplu istifalara yol açtı. Sivil toplumda korku ve yargısal taciz ortamı yaratıldı.

MEDYAYA BÜYÜK DARBE

Medyada siyasi tartışma özgürlüğü demokrasinin merkezinde yer alır. Televizyon ve radyo istasyonları, yayınevleri, gazeteler başta olmak üzere birçok medya kuruluşu kapatılmış, gazeteciler "sözlü suç" veya "terör örgütü üyeliği" gerekçesiyle tutuklanarak gözaltına alınmıştır. Medyaya yönelik saldırılar, muhalif seslerin duyulmasına izin vermeyerek ve medya organlarını oto-sansüre zorlayarak sivil alanı daha da daraltmaktadır.

BARIŞ İÇİN AKADEMİSYENLER

Güneydoğu illerinde sokağa çıkma yasaklarını ve hak ihlallerini protesto eden Barış İçin Akademisyenler, “Bu suça ortak olmayacağız!” bildirisine imza atarak, Ocak 2016’da barış çağrısı yaptı. Dilekçeyi imzalayan yaklaşık 400 kişi görevden alındı ve yaklaşık 150 kişi emekli olmaya veya istifa etmeye zorlandı.⁴ 800’ün üzerinde akademisyen hakkında ‘terör propagandası yapmak’ ve ‘terör örgütlerine yardım’ suçlamasıyla dava açıldı. 2019’da hapis cezasına çarptırılan 10 akademisyen Anayasa Mahkemesi’ne başvurdu ve Mahkeme akademisyenlerin ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine hükmetti (Fusun Üstel ve Diğerleri Davası). Bu kararın, tüm davaların aynı iddianamelere dayanması sebebiyle diğer Barış Akademisyenleri için emsal teşkil etmesi bekleniyordu. Ancak, Anayasa Mahkemesi kararına rağmen, başvurular açısından olumlu bir gelişme olmamıştır. Soruşturma Komisyonu ve bazı alt mahkemeler kararı görmezden gelmeye devam ediyor ve birçok dava hala derdesttir. Sonuç olarak, Barış akademisyenlerinden bazıları OHAL’in ilk 6 ayında ülkeyi terk etmek zorunda kaldı ve birçoğu hala sürgündedir.

4. <https://expressioninterrupted.com/tr/baris-akademisyenlerinin-kisa-tarihi-hedef-gosterilme-ihrac-yargilama/>

KAYYUM ATANAN BELEDİYELER

5393 Sayılı ve Belediye Kanununda değişiklik yapan 1 Eylül 2016 tarihli, 674 sayılı KHK ile ve terörle mücadele mevzuatında terörün aşırı geniş bir tanımına dayanarak, seçilen yerel temsilcilerin yerine kayyum atanması uygulamasına geçildi. Bu kişilerin önemli bir kısmı gözaltına alındı ve hüküm giydi. AK Yerel ve Ulusal Yönetimler Kongresi’ne göre,⁵ 2019’daki yerel seçimlerdeki etkileyici katılım (%84) “yerel özyönetime güçlü bir ilgi olduğunu göstermiştir” ancak kayyum atamaları “Türkiye’de yerel demokrasinin düzgün işleyişini engellemektedir”. “ Bu uygulama, yerel yönetimlerin faaliyetleri ve kararları üzerindeki idari vesayet ile birlikte, tüm muhalefet partileri tarafından yönetilen belediyeleri hedef almak amacıyla halen yaygın olarak kullanılmaktadır.

5. ‘Türkiye’de Avrupa Yerel Özyönetim Şartı’nın Uygulanmasının İzlenmesine İlişkin Rapor’, 23 Mart 2022.

5. TAVSİYELER:

İşkenceye Karşı Dünya Örgütü (OMCT), Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti yetkililerine aşağıdakileri yapmak konusunda çağrıda bulunur

- hukukun üstünlüğünü yeniden tesis etmek ve OHAL önlemlerini kalıcı hale getiren ve Türkiye'nin temel hak ve özgürlüklerin korunmasına ilişkin uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmesini engelleyen karamame veya kanunları yürürlükten kaldırmak;
- yasama ve yargı erklerinin bağımsızlığını sağlamak için gerekli reformları yapmak;
- OHAL Tedbirlerine İlişkin Soruşturma Komisyonunu feshetmek ve başvuruların mahkemelere erişimini sağlayarak Soruşturma Komisyonunun ret kararlarını hükümsüz kılmak;
- soruşturma altındaki veya yargılanan tüm kişi ve kurumlar için adil yargılanma hakkını garanti etmek ve zararların tazmini, eski durumlarının (status quo ante) iadesi, hakların iadesi ve varlıkların iadesine izin vererek davalarının bağımsız ve bireysel olarak incelenmesini sağlamak;
- bağımsız medya ve sivil toplum kuruluşlarının güvenli ve özgürce faaliyet gösterebilecekleri ortamı sağlamak için gerekli tüm önlemleri almak ve terörle mücadele mevzuatı ve KHK'lar kapsamında tutuklu bulunan insan hakları savunucularını, gazetecileri, avukatları, hâkimleri ve akademisyenleri derhal serbest bırakmak;
- OHAL sırasında işkence ve kötü muamele iddialarını araştırmak ve kovuşturmak;
- tüm insan hakları savunucularına ve örgütlerine yönelik idari ve adli düzeylerde dâhil olmak üzere her türlü tacize son vermek ve meşru insan hakları faaliyetlerine karşı misilleme olarak onların suçlanmalarını sağlamak.